

BİRİNCİ VE İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN GELİŞİMİ*

Demirali Yaşar ERGİN**

Problem

20. yüzyılın son çeyreğinde ülkelerin kalkınmasında, nitelikli insan gücü yetiştirme hizmetinde eğitimin değeri daha bir anlaşılmiş bulunmaktadır. Bu nedenle, ülkeler, okula gitmesi gereken çağ nüfusunun mümkün olduğu ölçüde çoğunu, hatta tamamını okullandırmayı amaçlamışlardır. Birçok gelişmiş ülke 1980'lerde 18'e kadar olan yaş grubunun tamamını okullandırmayı amaçlamış ve bunu gerçekleştirici önemli adımlar atmışlardır. Aynı şekilde yüksek öğretimde de okullandırmayı arttırmak yolunda çalışmalar vardır.

Gelişmiş ülkeler bu sayısal gelişimi gösterirken, bireyi doğrudan hayata hazırlayıcı mesleki teknik öğretime, en azından üniversiteye hazırlayıcı genel öğretim kadar, hatta ondan daha fazla ağırlık vermektedirler. Oysa gelişmekte olan ülkeler bunu amaçlamış olmakla beraber aynı paralele olamamaktadırlar.

Eğitimde, bir yandan bu sayısal gelişme sağlanırken, diğer yandan da eğitim sisteminin çıktısı olan öğrencinin niteliğinin yükseltilmesine çalışılmaktadır. Bu, öğretim programlarında, araç gereçlerde, bilhassa öğretmen faktöründeki gelişmeyle sağlanmaya çalışılmaktadır. Öğretmenleri hem sayıca çoğaltmak hem de yetiştirme düzeyini yükseltmek suretiyle ülkedeki eğitimin nitel yanını kuvvetlendirmeye önem verilmektedir.

(*) Bu makale, yazarın Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesinde izlediği yüksek lisans programının bir gereği olarak hazırlayıp Haziran 1980 tarihinde sunduğu tez çalışmasının özetidir.

(**) Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi İstatistik ve Araştırma Eğitimi Bölümü Araştırma Görevlisi.

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN GELİŞİMİ

Eğitim sistemlerinde bütün bu nicel ve nitel gelişme sağlanırken, ülkenin her yöresinin mümkün olduğunca eşit düzeylere erişmesine özellikle dikkat edilmektedir. Aynı şekilde, toplumun çeşitli sosyo-kültürel katmanlarının eğitim hizmetinden eşit oranda pay almasına özen gösterilmektedir. Kısacası eğitimde yöreler arasında ve bireyler arasında imkan ve fırsat eşitliği dengelenmeğe çalışılmaktadır.

Kalkınmakta olan Türkiye de, eğitimde, yukarıda açıklanan hedeflere ulaşma çabasıdır. Fakat bu çalışmaların ne dereceye kadar başarıya ulaştığını anlamak, ancak eğitim hizmetinin sayısal gelişimini ve yurt düzeyine yayılışını yıllara göre incelemekle mümkün olabilir. Daha doğrusu, eğitim sisteminde hizmetin yaygınlaştırılması ve kalitesinin yükseltilmesi konusunda işler bir planlama yapıldığını görebilir miyiz?

Amaç

Bu araştırmada amaç, aşağıdaki sorulara cevap aramaktır. Birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planları döneminde, Türkiye'de:

1. Eğitim ne gibi bir sayısal gelişim göstermiştir?
2. Eğitim hizmetinin illere dağılımı nasıl olmuştur?
3. Eğitimin kademe ve türleri arasında sistem bütünlüğü içinde bir planlama yapıldığı görünümü var mıdır?
4. Sosyo-ekonomik farklılıklar gösteren iller arasında dengeleyici bir planlama yapıldığı görünümü var mıdır?
5. Kız ve erkek öğrenciler eğitim hizmetinden eşit şekilde faydalandırılmış mıdır?
6. İlköğretimde kırsal ile kentsel kesim, ortaöğretim I ve II'de mesleki teknik ve genel öğretim, yüksek öğretimde fakülte ve fakülte dışı arasındaki benzer ve ayrılıklar nelerdir?
7. Eğitim hizmetinin illere dağılımı hangi ölçütlerle ilgilidir?

Önem

Öğretim kademeleri ve türlerinde görülen çağ nüfusu, öğrenci, öğretmen ile ilgili sayısal ve okullaşma, öğretmenleşme ile ilgili oransal gelişmeler incelenerek, bunların ileriye dönük kestirmeleriyle amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilebilir yeni hedefler saptanması ola-nağı doğar.

İllerin, Türkiye genelinin gösterdiği gelişme de göz önüne alınarak eğitim açısından gelişimini, birbirlerine kıyasla durumlarını, sosyo-ekonomik seviyeleriyle bağlantılarını ayrıntılarıyla bilmek, planlamaların ve yönlendirmelerin daha tutarlı ve gerçekçi yapılması olanağını tanır.

Türkiye'de her tür eğitimin ne gibi bir gelişim ve dağılım gösterdiğini saptamayı amaçlayan araştırma bunun yanında ileriye dönük planlamalara ışık tutması bakımından da önem taşımaktadır.

Sayıtlar

Bu araştırmada şu sayıtlardan hareket edilmiştir:

1. Kaynaklardan derlenen istatistiksel veriler geçerli ve güvenilir.
2. Derlenen bilgi ve bulgular yorumlama için yeterli ve gereklidir.

Sınırlılıklar

Üçüncü beş yıllık kalkınma planı dönemi, araştırma başlangıç tarihinde bitmiş olmasına rağmen Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından bu döneme ait kesin istatistiksel verilerin henüz basılmamış olması nedeniyle araştırma kapsamı dışında kaldı.

Araştırmanın başlangıç aşamalarında 1972 yılına ait ilköğretimle ilgili kesin öğretmen, öğrenci sayılarının DIE tarafından yayınlanmamış olması nedeniyle 1972 yılı ilköğretim kademesinde ele alınamadı.

Yöntem

Veriler ve Toplanması

Bu araştırmada, Türkiye'de I. ve II. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemleri yani 1963-1972 yılları arası için iller itibariyle ilköğretim düzeyinde kırsal ve kentsel, ortaöğretim I ve II düzeylerinde mesleki teknik ve genel öğretim, yüksek öğretimde fakülte ve fakülte olmayan ayrıntısına inilerek, kız ve erkek ayrımı yapılmak suretiyle çağ nüfusu ile öğrenci, ücretli ve kadrolu ayrımı yapılmak suretiyle öğretim sayılarına ilişkin veriler toplandı.

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN GELİŞİMİ

Başlangıçta, DİE yayınlarından faydalanılarak, ilköğretim için 7-8-9-10-11, ortaöğretim I için 12-13-14, ortaöğretim II için 15-16-17, yüksek öğretim için 18-19-20-21 yaşlar olmak üzere, 1960- 1965-1970 sayım yıllarında her il için kız ve erkek ayrımı da yapılarak çağ nüfusu kesin sayılarla elde edildi. Sayım yılları arasındaki yıllara ait rakamlar ise bileşik faiz yöntemiyle elde edildi.

Çağ nüfusu ile ilgili veriler elde edildikten sonra ikinci aşama olarak öğrenci ve öğretmen sayıları yukarıdaki kalıplara göre yine DİE'nin yıl sonu kesin sayılarını yansıtan yayın dizisinden elde edildi.

Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Derlenen bu verilerden hareketle belirtilen ayrıntılarda ve ayrımlarla okullaşma ile öğretmenleşme (öğretmen-öğrenci) oranları hesaplanarak sonuçlar her il için ayrı ayrı tablollaştırıldı.

Çağ nüfusu, öğrenci ve öğretmen sayıları ile okullaşma ve öğretmenleşme oranları açısından logaritmik gelişim hesaplanarak bir örneği sayfa 302'de verilen grafikler haline getirildi. Türkiye sayısal ve oransal gelişiminin yıllık ortalama artış katsayılar, ÇİZELGE 1'de toplandı.

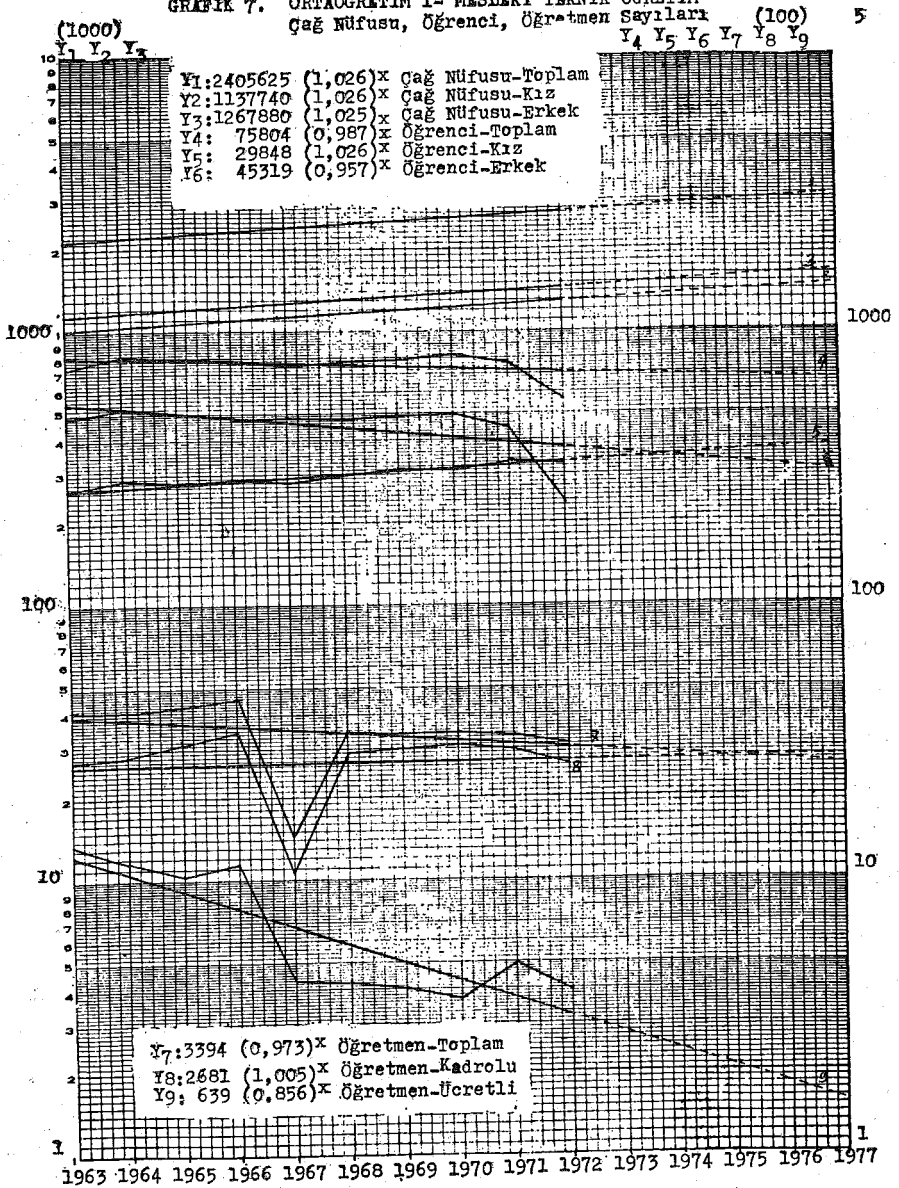
Araştırma kapsamının başlangıç yılı (1963) ve bitiş yılı (1972, ilköğretim düzeyinde 1971) için illerin her öğretim kademe ve türüne ait okullaşma ve öğretmenleşme oranları sıralaması yapılarak diziler aritmetik ortalama ve standart sapmalarının yardımıyla gruplandırıldı. Oluşturulan bu gruplar sembollendirilerek Türkiye haritalarına işlendiler.

Sayfa 6'da bir örneği verilen Türkiye eğitim haritalarının hazırlanmasıyla noktalanan bu çözümleme grubundan ayrıca, anlamlı ilişkilerin olup olmadığını açığa çıkarmak amacıyla bazı irdelemelerin yapılması, verilerin çözüm ve yorumlanmasında diğer yanı oluşturdu.

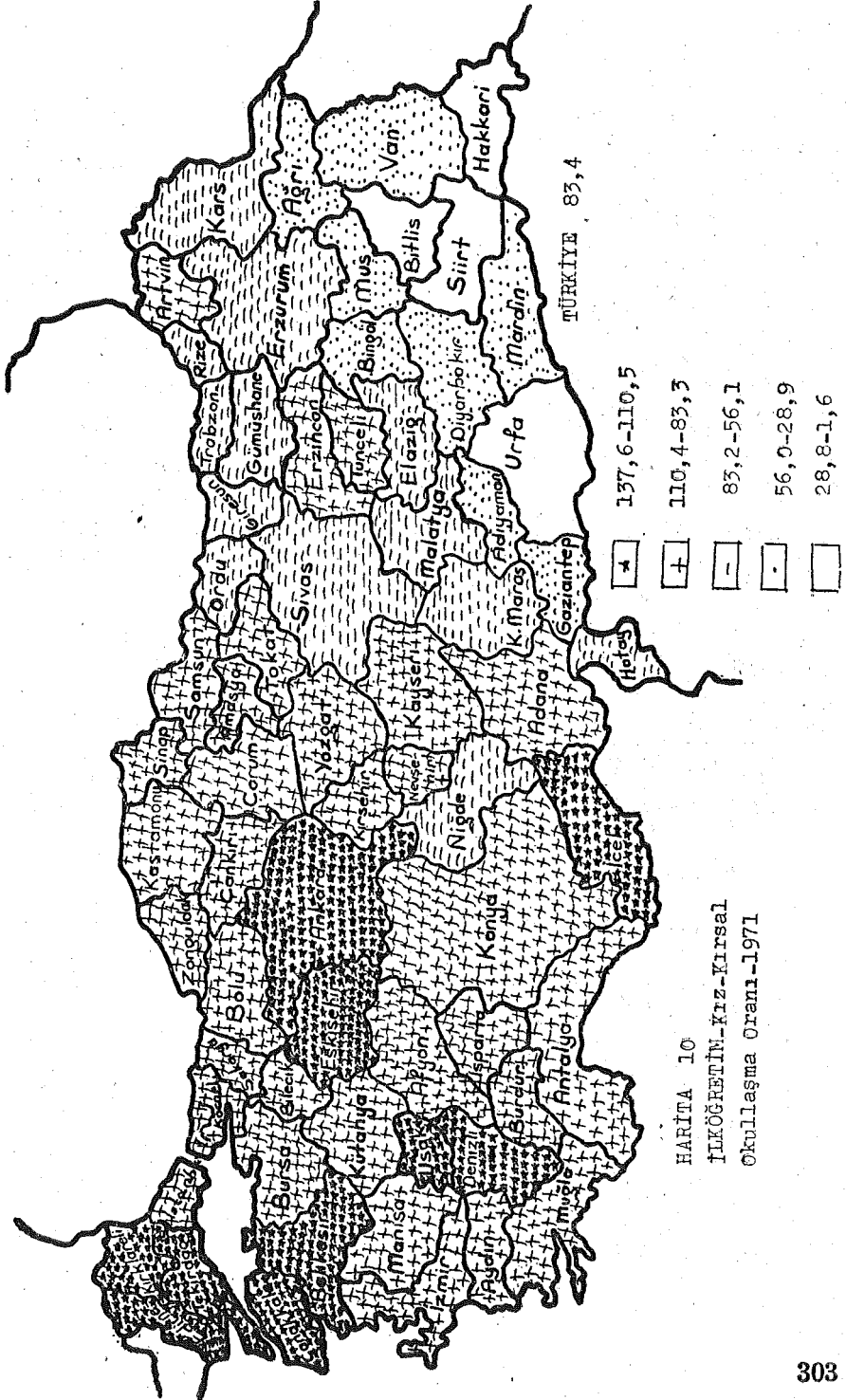
İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksi ile okullaşma ve öğretmenleşme oranları arasındaki ilişkileri saptamak amacıyla 1963 ve 1972 yıllarındaki korelasyon katsayıları, manidarlık düzeyleri belirlenerek sonuçlar ÇİZELGE 2'de toplandı. Ayrıca okullaşma ve öğretmenleşme oranlarındaki değişmelerin % ne kadarının gelişmişlik indeksindeki durumları ile bağıntılı olduğunu anlamak amacıyla hesaplanan determinasyon katsayıları (r^2) da tablolştırıldı.

Demirali Yagar ERGIN

GRAFİK 7. ORTAÖĞRETİM I- MESLEKİ TEKNİK ÖĞRETİM
Çağ Nüfusu, Öğrenci, Öğretmen Sayıları

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN GELİŞİMİ

HARİTA 10
 İLKÖĞRETİM-KIZ-KIRSAL
 Okullaşma Oranı-1971

İllerin 1963 ve 1972 yıllarında eğitim kademe ve türlerine göre çağ nüfusu, öğrenci ve öğretmen bakımından Türkiye toplamının % kaçını kapsadığını belirlemek amacıyla yapılan çalışmaların sonuçları tablolaştırıldı. Hazırlanan tablolar yardımıyla illerin eğitimden ne ölçüde faydalandıklarını, illere sunulan eğitim hizmetinin hangi kıstasla bağıntılı olduğunu ortaya çıkarabilmek amacıyla konuya değişik bir açıdan yaklaşarak illerdeki çağ nüfusu ile öğrenci, öğrenci ile öğretmen faktörleri arasında Türkiye toplamından kapsadıkları yüzdeler esas alınmak suretiyle bir ilişki arandı. Korelasyon katsayıları ve manidarlık düzeyleri ÇİZELGE 3'de belirtildi.

İllerin 1963 ve 1972 yılları arasında gösterdikleri değişmelerin t testinin sonuçları ise ÇİZELGE 4'de gösterildi.

Bulgular ve Yorum

Türkiye eğitiminin sayısal ve oransal açıdan doğrusal gelişimi incelendi. Okullaşma ve öğretmenleşme oranları bakımlarından illerin 1963 ve 1972'deki durumlarını yansıtan eğitim haritaları yardımıyla nicel ve nitel olarak eğitimin ülkeye dağılımı irdelenmiştir. Diğer taraftan illerin gelişmişlik düzeyleri ile okullaşma ve öğretmenleşme durumları arasındaki, ayrıca Türkiye toplamına göre kapsadıkları çağ nüfusu ile öğrenci, öğrenci ile öğretmen yüzdeleri arasındaki ilişkilerin varlığı ve niteliğini ortaya çıkarıcı yaklaşımlarda bulunuldu. Buna ilaveten, illerin dolayısıyla Türkiye toplamının 1963 ve 1972 arasında gösterdiği değişimin yönünü ve manidarlığını saptayıcı çalışmalar yapıldı.

Genel

Doğrusal gelişimlere genel olarak bakıldığında, okullaşma oranının büyüdükçe, öğretmenleşme oranının küçüldükçe olumlu yönde oldukları, ilerleme kaydettikleri hatırlanacak olursa ortaöğretim I mesleki teknik öğretimdeki okullaşma oranlarında ve yer yer öğretmenleşme oranlarında ilgi çekici olumsuz değişmeler, her kademedeki ücretli öğretmenlerde azalmalar göze batmaktadır. Aynı şekilde kadrolu öğretmen-öğrenci oranındaki büyük ilerleme hızı da anlamlıdır. Ortaöğretim I mesleki teknik öğretimde öğrenci ve öğretmenlerdeki sayısal gerileme dikkat çekicidir. Okullaşma oranlarında ilköğretim kentselde, ortaöğretim I mesleki teknik öğretimde ve yüksek öğretim fakültede gerileme görülmesinin üzerinde durmak gerekir. Öğret-

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN GELİŞİMİ

menleşme oranlarında da ortaöğretim I ve II'de görülen ters yöndeki değişimler uyarıcı olmalıdır (Çizelge 1).

Okullaşma oranlarının illere göre dağılımında 1972'de 1963'e göre bölgelerarası daha dengeli ve dağılımların daha yakın düzeylerde oluşması yönünde bir eğilim belirmektedir. Genel olarak bakıldığında 1963'den 1972'ye aradaki farkların eğitim kademe ve türlerinde kısmen, bazılarında tamamen kapanmasına rağmen doğu yöresindeki bir çok ilin hep düşük düzeylerde, en geri sıralarda yer alması dikkati çekiyor. Zaten daha yüksek oranda olan ortaöğretim I ve II'deki genel öğretimin mesleki teknik öğretimle arasındaki fark gittikçe açılmaktadır. İlköğretimde kırsal ve kentsel kesim ile kızlar ve erkekler arasındaki birinciler aleyhine olan farklar azalmakla beraber önemini yitirmiş değildir. Yüksek öğretimde zaten çok önde olan erkeklerin ve 1963'de geride iken 1972'de öne geçen fakülte dışının farkları arttırdıkları görülmektedir.

Öğretmen-öğrenci oranlarının illere göre dağılımında 1972'de 1963'e göre daha homojen ve bölgeleri daha dengeleyici olduğu izlenmektedir. Genel olarak bakıldığında 1963'den 1972'ye bölgeler arasındaki düzey farklarının bazı eğitim kademe ve türlerinde tamamen, bazılarında kısmen kapandığı ortaya çıkmaktadır. Geri kalmış illerin çoğunun doğu yöresinden oluşu konunun önemini koruduğunu vurgulamaktadır. İlköğretimde kırsal ve kentsel kesimler arasındaki fark zamanla önemini yitirecek kadar azalmıştır. Ortaöğretim I ve II'de genel öğretimde, yüksek öğretimde fakülte dışında öğretmen/öğrenci oranlarının büyüdüğü dikkati çekmektedir.

İllerin okullaşma oranı ile gelişmişlik indeksi arasında saptanan .01 manidarlıktaki kuvvetli ilişkiler 1963 den 1972'ye ilköğretimde, ortaöğretim I'de ve yüksek öğretimde zayıflarken ortaöğretim II'de daha da güçlenmektedir. İllerin öğretmen/öğrenci oranı ile gelişmişlik indeksi arasında, saptanan manidarlığı olmayan oldukça zayıf ilişkiler 1963'den 1972'ye ilköğretimde, ortaöğretim II'de büyük değişme göstermezken ortaöğretim I'de yakın miktarlarda kalmak üzere ters iken doğru orantılı olmakta, yüksek öğretimde ters yönde biraz daha kuvvetlenmektedir.

Genel olarak illerin gelişmişlik indeksi ile öğretmen/öğrenci oranları arasında zayıf, okullaşma oranları arasında kuvvetli bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Gelişmişlik indeksinin öğretmen/öğrenci

oranı ile arasındaki ilişkinin kuvvetinde önemsenecek değişme olmu-yorsa da okullaşma oranı ile arasındaki ilişki zayıflamaktadır.

Gelişmişlik indeksi ile okullaşma ve öğretmenleşme ilişkileri ortaöğretim I ve II'de ilköğretim ve yüksek öğretimden daha kuvvetlidir. İlköğretimde kırsalda kentselden, ortaöğretim I ve II'de genel öğretimde mesleki teknik öğretimden, yüksek öğretimde fakültede fakülte dışından daha kuvvetli ilişki görülmektedir. (Çizelge 2).

İllerin Türkiye toplamına göre kapsadıkları çağ nüfusu ile öğrenci sayısı arasındaki ilişkiler ve öğrenci ile öğretmen sayısı arasındaki ilişkiler her öğretim kademe ve türünde hep, olabileceği en yüksek düzeylerde ve .01 manidarlıktadır.

Çağ nüfusu ile öğrenci ve öğrenci ile öğretmen sayıları ilişkileri bütün öğretim kademelerinde aynı kuvveti göstermektedir. Ancak ilköğretimde kırsalda kentselden, ortaöğretim I'de mesleki teknik öğretimde genel öğretimden, yüksek öğretimde fakültede fakülte dışından daha az kuvvetli ilişki vardır (Çizelge 3.)

İllerin okullaşma oranları açısından 1963 ve 1972 arasında gös-terdikleri ilerleme veya gerilemelerin bir anlam taşıyıp taşımadığı konusunda ilköğretimde ortaöğretim I ve II'de .01 manidarlıkta, yüksek öğretimde (kızlarda manidar olmayan gerilemeye rağmen) .05 manidarlıkta ilerleme olduğunu söylemek oldukça sevindiricidir (Çizelge 4).

İllerin öğretmenleşme oranları açısından 1963 ve 1972 arasında ilköğretim ve yüksek öğretimde .01 manidarlıkta ilerleme, ortaöğ-retim II'de .01 manidarlıkta gerileme, ortaöğretim I'de kadroluda .01 manidarlıkta ilerleme görülmesi bu dönemde Türk eğitiminin genelikle olumlu yolda olduğunun kanıtıdır.

İlköğretim

Öğrenciler kenstel kesimde kırsal kesimden, kız öğrenciler erkeklerden daha hızlı ortalama artış içindedirler. Ücretli öğretmenin sistem içinde sayısal önemi giderek azalmakta, kadrolu öğretimde ise büyük artış görülmektedir. Kızların okullaşmasının kırsalda önemli atılım içinde olduğu, okullaşmada tüm olarak kırsaldaki ilerlemeye karşılık kentserde gerileme izlenmektedir.

Öğretmen-öğrenci oranında da kadroluda ve kırsalda önemli ilerleme farkedilmektedir. Kızlar ve erkekler arasındaki oran farkı kırsalda kentselden, 1963'de 1971'den daha fazladır. Okullaşmadaki iler-

ÇİZELGE 2. GELİŞMİŞLİK İNDEKSİ - OKULLAŞMA VE ÖĞRETİMEN — ÖĞRENCİ ORANLARI KORELASYON KATSAYILARI

	İlköğretim			Ortaöğretim I			Ortaöğretim II			Yüksek Öğretim	
	Kırsal	Toplam	Mesleki Genel	Toplam	Mesleki Genel	Toplam	Genel	Mesleki Genel	Toplam	F. Dışı	Fakülte Topl.
Kız	.48	.44	.54	.54	.93	.94	.50	.91	.86	.70	.74
	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
Erkek	.49	.41	.47	.34	.74	.72	.38	.79	.69	.70	.72
	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
Toplam	.50	.45	.52	.46	.86	.87	.40	.88	.78	.73	.71
	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
Kız	.39	.48	.46	.07	.81	.74	.26	.88	.76	.68	.68
	**	**	**	**	**	**	*	**	**	**	**
Erkek	.25	.63	.30	.02	.59	.59	.23	.51	.47	.63	.61
	*	**	*	*	**	**	**	**	**	**	**
Toplam	.35	.63	.42	.01	.70	.72	.29	.74	.65	.67	.63
	**	**	**	**	**	**	*	**	**	**	**
Kad. — 20	.10	.10	.39	.26	.60	.58	.01	.13	.24	.22	.32
rolu	**	**	**	*	**	**	*	**	*	*	**
Top- — 06	.29	.29	.01	.03	.14	.11	.08	.09	.01	.26	.51
lam	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	**
Kad- — 43	.19	.19	.47	.15	.19	.13	.13	.11	.10	.51	.13
rolu	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
Top- — 24	.17	.17	.06	.11	.21	.15	.08	.13	.07	.49	.13
lam	*	*	*	*	*	*	*	*	*	**	**

* P < .05

** P < .01

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN GELİŞİMİ

ÇİZELGE 3. ÇAĞ NÜFUSU - ÖĞRENCİ VE ÖĞRENCİ - ÖĞRETMEN
PAYLARININ KORELASYON KATSAYILARI

		İLK ÖĞRETİM			ORTA ÖĞRETİM I		ORTA ÖĞRETİM II			YÜKSEK ÖĞRETİM				
		Kırsal	Kentsel	Toplam	Mesleki	Genel	Toplam	Mesleki	Genel	Toplam	F. Dışı	Fakülte	Toplam	
Öğrenci - Öğretmen	1963	Kız	.70	.99	.92	.86	.80	.82	.89	.83	.86	.75	.74	.78
		Erkek	.90	.99	.97	.77	.90	.92	.87	.94	.94	.90	.89	.90
		Toplam	.85	.99	.99	.89	.86	.89	.90	.91	.92	.87	.85	.87
Öğrenci - Öğrenci	1972	Kız	.87	.99	.97	.84	.93	.93	.90	.92	.93	.90	.87	.88
		Erkek	.96	.99	.99	.56	.97	.97	.91	.96	.96	.95	.95	.95
		Toplam	.95	.99	.99	.84	.96	.96	.94	.95	.96	.93	.93	.93
Çağ Nüfusu - Öğrenci	1963	Kadrolu	.82	.99	.95	.85	.97	.97	.98	.97	.98	.98	.98	.99
		Ücretli	.89	.67	.79	.88	.89	.92	.96	.83	.95	.97	.62	.88
		Toplam	.96	.99	.99	.89	.99	.99	.98	.98	.98	.99	.98	.99
Çağ Nüfusu - Öğrenci	1972	Kadrolu	.91	.99	.98	.88	.99	.99	.99	.99	.99	.99	.96	.97
		Ücretli	.79	.68	.60	.53	.97	.96	.96	.98	.98	.96	.71	.91
		Toplam	.98	.99	.99	.88	.99	.99	.99	.99	.99	.99	.95	.97

Çizelge 3'deki bütün korelasyon katsayıları ** $p < .01$

leme hızı kızlarda erkeklerden, kırsalda kentselden daha fazladır, fakat durum hale büyük farkla aleyhlerinedir. Kadrolu öğretmenleşmede 1963'de kırsal ve kentsel kesimler arasında görülen fark 1971'de önemini yitirmiştir. Güneydoğu üçgenindeki illerin belirgin geri kalmışlığı bilhassa kırsalda hala devam etmektedir. Toplam öğretmen-öğrenci oranında dengeli gelişme dağılımlar görülmektedir.

Gelişmişlik indeksinin okullaşma oranı ile hepsi .01 manidarlıkta-ki ilişkisi kırsalda zayıflamakta, kentserde kuvvetlenmekte, erkeklerde de kızlarda da zayıflamaktadır. Öğretmen - öğrenci oranı ile başlangıçta pek manidarlığı olmayan ilişkisi 1972'de bilhassa kırsalda .01 manidarlığa ulaşacak kadar kuvvetlenmiştir.

ÇİZELGE 4. OKULLAŞMA VE ÖĞRETİM-ÖĞRETİM ORANLARININ 1963-1972 ARASI GELİŞİMİ

	İLK				ORTA I				ORTA II				YÜKSEK							
	Kentsel		Toplam		Mesleki		Genel		Toplam		Mesleki		Genel		Toplam		Fakülte		Toplam	
	X1:	X2:	X1:	X2:	X1:	X2:	X1:	X2:	X1:	X2:	X1:	X2:	X1:	X2:	X1:	X2:	X1:	X2:	X1:	X2:
Kız	66,0	83,2	91,0	71,6	2,4	6,3	8,6	2,6	1,9	4,3	0,9	1,9	4,3	0,9	1,9	4,3	0,9	1,9	4,3	0,9
	27,8	30,8	22,5	27,9	1,3	5,8	6,4	1,9	2,6	3,9	1,1	2,6	3,9	1,1	2,6	3,9	1,1	2,6	3,9	1,1
	16,5	17,1	17,1	23,5	1,3	8,6	9,8	2,5	3,9	5,4	0,85	3,9	5,4	0,85	3,9	5,4	0,85	3,9	5,4	0,85
	0,88	0,87	0,87	0,90	0,32	0,90	0,85	0,62	0,93	0,94	0,94	0,93	0,94	0,93	0,94	0,93	0,94	0,93	0,94	0,93
	9,6	-0,8	9,0	9,0	2,1	18,0	16,9	8,4	12,3	14,0	18,0	12,3	14,0	18,0	12,3	14,0	18,0	12,3	14,0	18,0
	**	**	**	**	*	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
Erkek	106,1	117,2	100,3	103,6	4,2	20,3	24,3	5,4	6,6	11,8	8	6,6	11,8	8	6,6	11,8	8	6,6	11,8	8
	57,7	63,7	30,7	108,4	1,9	41,8	43,6	1,1	12,3	23,2	8,2	12,3	23,2	8,2	12,3	23,2	8,2	12,3	23,2	8,2
	25,7	27,1	13,7	20,3	1,3	8,2	9,4	3,2	3,5	5,9	3,2	3,5	5,9	3,2	3,5	5,9	3,2	3,5	5,9	3,2
	0,82	0,82	0,82	0,82	0,77	0,87	0,87	0,64	0,70	0,78	0,91	0,70	0,78	0,91	0,70	0,78	0,91	0,70	0,78	0,91
	5,9	-7,6	3,2	3,2	10,5	28,7	26,8	13,3	14,4	19,0	28,7	14,4	19,0	28,7	14,4	19,0	28,7	14,4	19,0	28,7
	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
Toplam	86,9	100,4	96,2	88,7	3,3	13,7	16,9	4,0	4,4	9,3	16,9	4,4	9,3	16,9	4,4	9,3	16,9	4,4	9,3	16,9
	26,7	26,7	16,1	97,3	1,7	29,7	31,6	2,2	2,9	8,6	29,7	2,9	8,6	29,7	2,9	8,6	29,7	2,9	8,6	29,7
	20,1	22,2	12,2	16,3	1,0	9,6	9,4	3,0	4,1	6,0	9,6	4,1	6,0	9,6	4,1	6,0	9,6	4,1	6,0	9,6
	0,89	0,80	0,80	0,90	0,60	0,88	0,91	0,67	0,87	0,83	0,91	0,87	0,83	0,91	0,87	0,83	0,91	0,87	0,83	0,91
	8,7	-5,0	6,5	6,5	6,5	27,1	30,0	14,3	16,2	20,0	27,1	16,2	20,0	27,1	16,2	20,0	27,1	16,2	20,0	27,1
	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
Kadrolu	90,8	92,8	49,8	72,9	31,8	86,4	65,3	20,8	27,3	27,3	65,3	27,3	65,3	27,3	65,3	27,3	65,3	27,3	65,3	27,3
	22,8	38,4	38,4	47,1	23,5	48,9	44,8	20,0	32,5	44,8	48,9	32,5	44,8	48,9	32,5	44,8	48,9	32,5	44,8	48,9
	19,2	19,2	9,3	14,1	11,9	33,5	23,2	6,8	12,1	8,2	33,5	12,1	8,2	33,5	12,1	8,2	33,5	12,1	8,2	33,5
	0,35	0,46	0,46	0,51	0,35	0,49	0,52	0,49	0,52	0,49	0,52	0,52	0,49	0,52	0,49	0,52	0,49	0,52	0,49	0,52
	13,2	-13,0	13,0	16,0	13,3	10,2	11,1	11,1	11,1	13,3	10,2	11,1	13,3	10,2	11,1	13,3	10,2	11,1	13,3	10,2
	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
Öğretmen-Öğrenci Oranı	48,1	33,5	42,6	46,5	18,8	23,4	22,2	12,7	18,6	15,3	23,4	18,6	15,3	23,4	18,6	15,3	23,4	18,6	15,3	23,4
	33,5	35,5	35,5	34,2	19,6	38,5	36,6	16,2	25,6	20,0	38,5	25,6	20,0	38,5	25,6	20,0	38,5	25,6	20,0	38,5
	3,1	3,1	3,2	4,6	3,1	4,6	3,6	4,5	6,2	4,7	4,6	6,2	4,7	4,6	6,2	4,7	4,6	6,2	4,7	4,6
	0,24	0,24	0,24	0,28	0,24	0,28	0,24	0,28	0,24	0,28	0,24	0,28	0,24	0,28	0,24	0,28	0,24	0,28	0,24	0,28
	-21,8	-16,1	-21,6	-21,6	0,9	17,2	16,1	8,0	6,6	9,6	17,2	6,6	9,6	17,2	6,6	9,6	17,2	6,6	9,6	17,2
	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**

* p < 05

** p < 01

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN GELİŞİMİ

Genel olarak gelişmişlik indeksi ile okullaşma ve öğretmen-öğrenci oranları ilişkileri 1963 ve 1972'de kırsalda aynı kalırken kent-selde kuvvetlenmektedir. Toplamda zayıflamakta olup hepsi manidar-dır.

Çağ nüfusu-öğrenci ve öğrenci-öğretmen ilişkileri, diğerlerin-den daha düşük düzeydeki kırsalda görülen gelişmeler sonucu ner-deyse olabileceği en yüksek duruma ulaşmıştır. İllerin okullaşma ve öğretmen öğrenci oranlarının 1963-1972 arası gelişiminde ilköğ-retimde .01 manidarlıkta bilhassa kız okullaşması ve öğretmenleş-melerde ilerleme olmuştur. Kırsaldaki .01 manidarlıktaki ilerleme-lere karşılık kentsel okullaşmada, kızlarda manidar olmayan, erkek ve toplamda .01 manidarlıkta gerileme dikkati çekmektedir.

İlköğretim-kırsal. Sayısal gelişim olarak kızlarda erkeklerden iki misli artış hızına sahiptir. Kadrolu öğretmen artış hızı ücretli öğretmenden üç misli artış hızına sahiptir. Kız okullaşma ve kad-rolu öğretmen öğrenci oranlarında önemli artış hızı görülmektedir. Erkeklerin okullaşmasında yurt çapında nisbeten dengeli dağılışı, kızların okullaşmasında 1963'den 1971'e azalan fakat doğu illerinin aleyhine batı illerinin lehine dengesizlik vardır. Kızlar ile erkekler arasındaki okullaşma farkının giderek kapandığı görülmektedir. Toplam öğretmen-öğrenci oranında bölgelerarası benzeşim görül-mesine karşılık kadrolu öğretmen-öğrenci oranındaki gelişmeye ayak uyduramıyan doğu illerinin daha da geride kalmaları endişe verici-dir.

İlköğretim-kentsel. Ücretli öğretmendeki gerileme hızı kadro-ludaki büyük artış hızı karşısında etkisizdir. Öğretmen-öğrenci oran-larındaki ilerlemeye karşılık okullaşma oranlarında gerileme olmak-tadır. Okullaşmada, erkekler arasındaki dağılımın büyük dengesiz-likler taşıdığı söylenemezse de giderek azalmasına rağmen kızlarda güneydoğudaki illerin ihmal edildiği ortaya çıkmaktadır. Toplam öğretmen-öğrenci oranı haritalarında normal dağılımlar izlenmekte-dir. Kadrolu öğretmen-öğrenci oranında iller ve bölgelerarası den-geleme olurken güneydağı illerinin bundan yeterince yararlanama-dıkları görülmektedir.

İlköğretim-toplam. Kız öğrencilerin erkeklerden, toplam öğren-cinin çağ nüfusundan, öğretmenin öğrenciden daha hızlı artışı gö-rülmektedir. Kız okullaşma, öğretmen-öğrenci oranlarında hissedilir ilerleme olmaktadır. Bilhassa kızlarda daha açık görülen batı-doğu

illeri arasındaki okullaşma düzeyleri dengesizliğinin 1972'de kısmen azaldığı söylenebilir. Kadrolu öğretmen-öğrenci oranı 1963'de normal bir dağılım gösterirken 1971'de tersine bir değişme sonucu doğu illerinin dübe doğru yerleştikleri görülmektedir. Toplam öğretmen-öğrenci dağılımları ise normaldir.

Ortaöğretim I

Her açıdan genel öğretimdeki ilerleme hızı mesleki teknik öğretimde görülememektedir. Okullaşma oranlarında mesleki teknik öğretimdeki gerilemeye karşılık genel öğretimde şaşırtıcı artış olmaktadır. Öğretmen-öğrenci oranlarında da kadroluda ilerleme, toplamda gerileme göze çarpmaktadır.

Kızlar erkeklerden daha düşük düzeyde okullastıkları gibi ülkeye dağılımlarında da daha büyük dengesizlikler vardır. Genel öğretimde önemli oran artışları, mesleki teknik öğretimde azalışları görülmektedir. Güneydoğu köşedeki illerin en geri düzeyleri oluşturdıkları izlenmektedir. Mesleki teknik öğretimdeki kadrolu öğretmen dağılımlarında bir hareketlilik yokken genel öğretimde merkezileşme eğilimi kuvvetlenmekte ve göze batan dengesizlikler giderilmektedir.

Gelişmişlik indeksinin 1972'de manidarlığı olmayan mesleki teknik öğretim hariç hepsi .01 manidarlıktaki okullaşma oranı ilişkisi genel öğretimde de zayıflamakla beraber mesleki teknik öğretimde sıfıra çok yaklaşacak kadar zayıflamaktadır. İlişkinin kızlarda da erkeklerde de zayıfladığı görülmektedir. Gelişmişlik indeksi ile öğretmen-öğrenci oranı ilişkisi başlangıçta manidarlık gösterirken 1972'de hiçbirinde manidar olmayacak kadar zayıflamıştır.

Gelişmişlik indeksi-okullaşma ve öğretmenleşme oranları ilişkileri hepsinde bilhassa mesleki teknik öğretimde zayıflamaktadır. Okullaşma oranı ilişkisi, 1972 mesleki teknik öğretim hariç hepsinde .01 manidarlıktadır. Öğretmenleşme oranı ile ilişkisi ise sadece 1963 kadrolu öğretmenleşmede manidardır.

Çağ nüfusu-öğrenci ilişkisi mesleki teknik öğretimde bilhassa erkeklerde zayıflamakta, genel öğretimde ve toplamda kuvvetlenmektedir. Öğrenci-öğretmen ilişkilerinde ise pek değişiklik yoktur. İllerin okullaşma ve öğretmen öğrenci oranlarının 1963-1972 arasında mesleki teknik öğretim erkek ve toplam okullaşmasındaki .01

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN GELİŞİMİ

manidarlıktaki ve toplam öğretmenleşmedeki manidar olmayan gerilemesi dışında diğerlerinde .01 manidarlıkta ilerlemeleri görülmektedir.

Ortaöğretim I-mesleki teknik öğretim.- Kız öğrencilerde bir değişme olmazken erkek öğrencilerde gerileme hızı vardır. Kadrolu ve ücretli öğretilimde de gerileme görülmektedir. Okullaşma oranlarında bilhassa erkeklerde büyük gerileme, kadrolu öğretmen-öğrenci oranında ilerleme hızı vardır. 1972'de kızlarda doğu illerinin bariz şekilde öne geçmelerinin dışında okullaşmada iller ve bölgelerarası benzerlik izlenmektedir. Öğretmen-öğrenci oranlarının dağılımı doğu lehine dengeleyici gelişim sonucu tamamen normaldir.

Ortaöğretim I-genel öğretim.- Öğrencilerde ve kadrolu öğretilimde büyük yıllık ortalama artış hızı izlenmektedir. Toplam öğretmen-öğrenci oranındaki gerileme, okullaşma oranlarındaki hayret verici ilerleme dikkati çekmektedir. 1972'de bir ölçüde kapanmasına rağmen doğu illerinin kız okullaşmasında çok geride kaldıkları, üç büyük şehrin büyük farklarla önde oldukları görülmektedir. Erkek okullaşmasında giderek dengeli dağılımlar oluşmaktadır. Kadrolu öğretmen-öğrenci oranında 1963'de geri ve ileri düzeylerde belirginleşen grupların 1972'de bütünle kaynaşması sonucunda rahatsız edici çarpıklıklar kalmamıştır. Toplam öğretmen-öğrenci oranında da doğu illeri 1963'de gösterdikleri ileri düzeyleri koruyamayarak 1972'de normale dönmüşlerdir.

Ortaöğretim I-toplam.- Öğrenciler ve kadrolu öğretilimde büyük artış hızı, ücretli öğretilimde gerileme görülmektedir. Okullaşma oranlarında büyük ilerleme, toplam öğretmen-öğrenci oranında da önemli gerileme ortaya çıkmaktadır. Okullaşma açısından doğu illerinin sonlarda batı illerinin başlarda yer almaları devam etmekte beraber aralarındaki oran farkı azalmaktadır. Kadrolu öğretmen-öğrenci oranında batıdan doğuya giderek azalan düzeyler görülmektedir.

Ortaöğretim II

Her ikisindeki de yüksek olmakla beraber genel öğretim mesleki teknik öğretilimden, kızların erkeklerden daha hızlı artışı görülmektedir. Okullaşma oranları genel öğretilimde mesleki teknik öğretilimden, kızlarda erkeklerden daha hızlı artış göstermektedir. Öğret-

men-öğrenci oranlarında ise gerilemiş vardır. Erkek okullaşma oranının kızlardan, genel öğretimin mesleki teknik öğretimden fazla olduğu anlaşılmaktadır. Giderek iki aşırı uç arasındaki farkların kapanmasına rağmen bazı doğu illerinin devamlı sonlarda kaldıkları dikkati çekmektedir. Başlangıçta aynı öğretmenleşme düzeyinde olmalarına rağmen genel öğretimin gösterdiği ters değişimler sonucunda mesleki teknik öğretim daha iyi oranlara sahip gözükmektedir. Buna karşılık genel öğretim bölgesel dengesizlikleri giderme yönünde ilerleme kaydetmektedir.

Gelişmişlik indeksinin hemen hepsi .01 manidarlıktaki okullaşma oranı ilişkileri zayıflamaktadır. Çok ufak değişmelerin görüldüğü gelişmişlik indeksi ile öğretmen - öğrenci oranlarının tamamı manidarlıktan uzak zayıf ilişkilere sahiptir.

Gelişmişlik indeksi-okullaşma ve öğretmen/öğrenci oranları ilişkileri hepsinde zayıflamakla beraber 1972 mesleki teknik öğretim hariç tümü .01 manidarlıktadır. Zaten çağ nüfusu-öğrenci ve öğrenci-öğretmen ilişkilerinde daha da gelişme görülmektedir. İllerin oranlarının 1963-1972 arasında gelişiminde okullaşmada hepsi .01 manidarlıkta ilerlemeler olurken toplam öğretmenleşmede ve kadrolu öğretmenleşme genel öğretimde .01 manidarlıkta gerileme olması dikkat çekmektedir.

Ortaöğretim II-mesleki teknik öğretim.- Öğrencilerde kadrolu öğretimde büyük artış hızı, ücretli öğretimde azalış hızı görülmektedir. Okullaşma oranlarında ve kadrolu öğretmen - öğrenci oranında ilerleme, toplam öğretmen-öğrenci oranında gerileme vardır. Okullaşma oranlarının dağılışında tam bir denge olduğu gibi zamanla doğu illerinin daha da bütünle kaynaştıkları görülmektedir. Kızların okullaşma oranı erkeklerden oldukça gerilerdedir. Gerek kadrolu gerek toplam öğretmen-öğrenci oranlarındaki yeknesaklık ve bölgesel dengeleyicilik 1972'de daha da artmıştır.

Ortaöğretim II-genel öğretim.- Hem öğrencilerde hem öğretmenlerde büyük artış hızları ortaya çıkmaktadır. Okullaşma oranlarında büyük artış, öğretmen-öğrenci oranlarında düşündürücü azalış görülmektedir. Kızların okullaşma oranlarında üç büyük il, birbirine yakın durumdaki diğer bütün illerden ileri ve ayrı düzeydedirler. Erkeklerin okullaşmasında normal dağılımlar görülmektedir. 1972'deki öğretmenleşme dağılımlarının daha merkezi olmasının yanında kadroluda da bölgesel dengelerin kurulduğu izlenmektedir.

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN GELİŞİMİ

Ortaöğretim II-toplam.- Öğrencilerde ve kadrolu öğretilende yüksek artış hızı görülmektedir. Okullaşma oranlarındaki artışa karşılık öğretmen öğrenci oranlarındaki azalış dikkati çekmektedir. Okullaşma oranlarında kızlarda erkeklerde de diğer illerle hemen hemen aynı düzeyde olmalarına rağmen doğu illerinin yine de son sıralarda kaldıkları görülmektedir. Öğretmenleşme dağılımlarının giderek merkezileşmesine karşılık bölgesel benzerliklerin korunduğu söylenemez.

Yüksek Öğretim

Öğrencilerin fakülte dışındaki muazzam artışına karşılık fakülte-deki düşük artış dikkati çekmektedir. Kadrolu öğretmen artışı normal iken ücretli öğretmen fakülte dışında büyük artış göstermektedir. Fakülte dışındaki okullaşma artış hızı fakülte-deki duraklama ve gerileme, öğretmen-öğrenci oranında tam tersine bir duruma gelmektedir. Erkeklerin okullaşma oranı kızlarınkinden kıyas kabul etmeyecek kadar yüksektir. Fakülte dışı gösterdiği hızlı artışla okullaşma oranı olarak da fakülteyi geride bırakmıştır. Okullaşma dağılımlarında giderek benzeşme ve merkezileşme görülmekteyse de ülkeye yeterince yayıldığı söylenemez. Genel olarak yüksek öğretimde az miktarda oransal ilerleme ve merkezi dağılımlar izlenmektedir.

Gelişmişlik indeksi ile okullaşma oranlarının hepsi .01 manidarlıktaki kuvvetli ilişkileri genel olarak oldukça yavaş zayıflamaktadır. 1963'de toplamda 1972'de fakülte dışında manidar olmayan, bunun dışında .01 manidarlıkta olan ters orantılı gelişmişlik indeksi öğretmen-öğrenci oranı ilişkisi kadroluda ve toplamda benzer olarak kuvvetlenirken fakülte dışındaki kuvvetlenmeye karşılık fakülte-ye zayıflamaktadır. Gelişmişlik indeksi-okullaşma ve öğretmen-öğrenci oranları ilişkileri fakülte-ye kuvvetlenmekte fakülte dışında ve toplamda zayıflamakta olup hepsi manidardır.

Gerek çağ nüfusu-öğrenci gerek az da olsa öğrenci-öğretmen ilişkilerinin daha da kuvvetlendiği izlenmektedir. İllerin oranlarının 1963-1972 arası gelişimi konusunda hepsi .01 manidarlıkta olmak üzere öğretmenleşmede fakülte dışında gerileme, fakülte ve toplam yüksek öğretimde ilerleme, okullaşmada ise fakülte-ye gerileme, fakülte dışında ve toplam yüksek öğretimde ilerleme söz konusudur.

Yüksek öğretim-fakülte dışı.- Büyük artış hızları görülmektedir. Ücretli öğretmen ve kız öğrenciler daha yüksek artış hızındadırlar. Okullaşma oranlarında bilhassa kızlarda büyük artış olurken öğretmen-öğrenci oranlarında gerilemiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Gerek kızların gerek erkeklerin okullaşmasında sanayileşmiş illerde önemli yığılmalar görülmektedir. 1972'de biraz daha yaygın bir okullaşma ortaya çıkmaktadır. Kadrolu ve toplam öğretmen-öğrenci oranlarında gerileme görülürken dağılımların daha yeknesak ve bölgeleri dengeleyici olma eğilimleri ortaya çıkmaktadır.

Yüksek öğretim-fakülte.- Öğretmenlerdeki normal üstü artış hızına karşılık kız öğrencilerde çok düşük artış vardır. Okullaşmada kızların gerilediği, erkeklerin ilerlediği, öğretmen-öğrenci oranlarında önemli artış olduğu görülmektedir. Okullaşma oranları dağılımında üç büyük ilin neredeyse tamamı yakını kapsadığı anlaşılmaktadır. 1972'de daha yaygınlaşmakla beraber yeterli olmaktan çok uzaktır. Öğrenci-öğretmen oranlarında görülen küçülme dışında dağılımların özellikleri açısından önemli noktalar veya değişimler yoktur.

Yüksek öğretim-toplam.- Öğrencilerde ve kadrolu öğretimde normalin üstü artış olurken ücretli öğretimde artışın daha da büyük hıza ulaştığı görülmektedir. Okullaşma oranlarındaki artış öğretmen-öğrenci oranlarındaki artıştan daha anlamlıdır. Yüksek öğretimdeki okullaşmanın tamamı neredeyse üç büyük ilde gerçekleşecektir. Diğer illerde oran düşük olmasa bile kapasiteleri sınırlıdır. Bu yönde gelişme eğilimleri olmakla beraber gerek kadrolu gerek toplam öğretmen-öğrenci oranı hep homojen ve dengeli olamayan dağılımlar göstermiştir.

Gelişmişlik Düzeyi ve Okullaşma İlişkisi

İllerin gelişmişlik indeksindeki durumları ile ilköğretimdeki okullaşma oranları arasındaki ilişki 1963'den 1972'ye zayıflamıştır. 1963'de kırsalda, 1972'de kentserde daha yüksek ilişki ortaya çıkmaktadır. Hem 1963'de hem de 1972'de kız öğrencilerin okullaşmasında erkek öğrencilerin okullaşmasından daha yoğun ilişki belirmektedir. 1963'den 1972'ye kırsaldaki ilişki zayıflarken kentserdeki kuvvetlenmektedir. İlköğretimdeki bu ilişkilerin 1972'de kırsal erkek ve toplam erkek için .05 düzeyinde, diğerlerinin tamamı için .01 düzeyinde manidar oldukları görülmektedir (Çizelge 2).

İllerin gelişmişlik durumları ile ortaöğretim I'deki okullaşma oranları arasındaki ilişki 1963'den 1972'ye zayıflamıştır. Genel öğ-

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN GELİŞİMİ

retimde mesleki teknik öğretimden, kızlarda erkeklerden daha yüksek ilişki görülmektedir. 1972'de mesleki teknik öğretimde hesaplanan r'ler ilişkinin yok denecek kadar az olduğunu belirlemektedir. İlişki 1963'den 1972'ye mesleki teknik öğretimde ve genel öğretimde zayıflamaktadır. Ayrıca mesleki teknik öğretimdeki ilişki genel öğretimdekinden oldukça düşüktür. Ortaöğretim I'deki bu ilişkilerin 1963'de tamamının .01 düzeyinde manidar olmasına karşılık 1972'de mesleki teknik öğretimde manidar olmadığı, genel öğretim ve toplam ortaöğretim I'de tamamının .01 düzeyinde manidar olduğu görülmektedir (Çizelge 2).

İllerin gelişmişlik indeksindeki durumları ile ortaöğretim II'deki okullaşma oranları arasındaki ilişki 1963'den 1972'ye zayıfladığı görülmektedir. Genel öğretimde mesleki teknik öğretimden, kızlarda erkeklerden daha yüksek ilişki çıkmaktadır. Ortaöğretim II'deki bu ilişkilerin 1963'deki toplam toplam hariç diğerlerinin tamamı .01 düzeyinde manidardır. 1972'de mesleki teknik öğretim kız ve toplam okullaşma .05 düzeyinde manidar, erkek okullaşması ise manidar değildir. Genel öğretim ve toplam ortaöğretim II'de okullaşma-gelişmişlik ilişkilerinin tamamı .01 düzeyinde manidardır (Çizelge 2).

İllerin gelişmişlik durumları ile yüksek öğretimdeki okullaşma oranları arasındaki ilişki 1963 ve 1972'de hemen hemen aynı değerdedir. Fakülte, fakülte dışı ve toplam yüksek öğretim ile kız, erkek ve toplam öğrencilerde her iyi yılda da birbirine çok yakın değerlerde ilişki görülmektedir. Yüksek öğretimdeki bu ilişkilerin 1963 ve 1972'de tamamının .01 düzeyde manidarlık taşıdıkları dikkati çekmektedir (Çizelge 2).

Gelişmişlik Düzeyi ile Öğretmenleşme İlişkisi

İllerin gelişmişlik durumları ile ilköğretimdeki öğretmen/öğrenci oranları arasındaki ilişki, buradaki aranan tam ilişkinin -1. olduğu hatırlanarak 1963 ve 1972'de yaklaşık sıfırdır. Her iki yılda da kırsalın kentselden, kadrolunun toplamdan daha yüksek ilişki içinde olduğu görülmektedir. İlköğretimin tamamında 1963'den 1972'ye ilişkilerin hem kadroluda hem toplam öğretmenleşmede kuvvetlendiği izlenmektedir. İlk öğretimdeki bu ilişkilerin 1963'de toplam kadroluda .01 kırsal toplamda .05 toplam kadroluda. 01 düzeyinde manidar olduğu, diğerlerinde manidarlık taşımadığı görülmektedir (Çizelge 2).

İllerin gelişmişlik durumları ile ortaöğretim I'deki öğretmenleşme oranları arasındaki ilişki her iki yılda da sıfır dolaylarındadır. Genel öğretim mesleki teknik öğretimden, kadrolu öğretmenleşme toplam öğretmenleşmeden daha yüksek ilişki içindedir. 1963'de genel öğretim toplam ve toplam toplamda ters yönde ilişki görülmektedir. Hepsinde ilişkilerin daha da küçüldüğü izlenmektedir. Ortaöğretim I'deki bu ilişkilerin 1963'de mesleki öğretim kadroluda .05 genel öğretim ve toplam kadroluda .01 düzeylerinde görülen manidarlıkların dışında diğerlerinin manidarlıkları yoktur (Çizelge 2).

İllerin gelişmişlik indeksindeki durumları ile ortaöğretim II'deki öğretmenleşme oranları arasındaki ilişki 1963 ve 1972'de yaklaşık sıfırdır. Genel öğretim mesleki teknik öğretimden, kadrolu öğretmenleşme toplam öğretmenleşmeden biraz daha yüksek ilişkiye sahiptir. 1963'de mesleki teknik öğretim toplam öğretmenleşme ve toplam ortaöğretim II toplam öğretmenleşmede tersine bir ilişki vardır. 1963'den 1972'ye ilişkilerin değişmesinde ilerleme veya gerileme söz konusu değildir. Ortaöğretim II'deki bu ilişkilerin 1963'de toplam kadrolunun .05 düzeyindeki hariç hiçbirinin manidarlığı yoktur (Çizelge 2).

İllerin gelişmişlik durumları ile yüksek öğretimdeki öğretmenleşme oranları arasındaki ters ilişki 1963'den 1972'ye artmaktadır. 1963'de fakültede, 1972'de fakülte dışında daha yüksek ilişki ortaya çıkmaktadır. Fakat dikkat edilmesi gereken nokta, burada söz konusu ilişkilerin tamamının ters yönde oluşu ve daha da artmasıdır. Yüksek öğretimdeki bu ilişkilerin 1963'de fakülte dışı kadrolu için manidar olmadığı, fakülte dışı toplam için .05 fakültenin tamamı için .01 düzeyinde manidar olduğu, toplam yüksek öğretim toplamının tamamının manidar olmadığı görülmektedir. 1972'de fakülte dışı ve toplam yüksek öğretimin tamamı .01 düzeyinde manidar, fakülte ise manidar değildir (Çizelge 2).

Okullaşma ve gelişme düzeyleri ilişkisi hem 1963 hem 1972 yıllarında incelenen tüm eğitim kademe ve türlerinde pozitif ve .01 düzeyinde manidar değerler almaktadır. Ancak 1963'den 1972'ye genel bir küçülme görülmektedir. Öğretmenleşme ve gelişme düzeyleri değişkenleri için ortaya düşük, bazıları ters yönde ve manidar olmayan ilişkiler çıkmaktadır.

Çağ Nüfusu ile Öğrenci Sayısı İlişkisi

İllerin ilköğretim düzeyinde Türkiye toplam çağ nüfusu ile öğrenci sayılarından kapsadıkları yüzdeler arasındaki ilişki için r her

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN GELİŞİMİ

iki yılda da aynı ve çok yüksektir. 1963'de kentsel kesimdeki yüksek ilişkidən doğan fark 1972'de kırsal kesimde görülen artışla kapanmıştır. Erkek öğrencilerin kızlardan daha yüksek ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. 1972'de bir hayli yükselmesine rağmen yine de kırsal kız içlerinde en geri durumda olanıdır. 1963'den 1972'ye genel bir artış izlenmektedir.

Yüzdeler ilişkilerinde tüm eğitim kademe ve türleri için söz konusu olan bütün r'lerin (+) işaretli ve .01 manidarlık düzeyinde olduğu dikkat edilmesi gerekli noktalardır (Çizelge 3).

İllerin ortaöğretim I düzeyinde Türkiye toplam çağ nüfusu ile öğrenci sayılarından kapsadıkları yüzdeler arasındaki ilişkiyi belirleyen r 1963'den 1972'ye yükselmiştir. 1963'de bir fark yokken 1972'de genel öğretimin daha yüksek ilişki gösterdiği, erkeklerin kızlardan daha kuvvetli ilişki içinde olduğu izlenmektedir. Çağ nüfusu ile öğrenci sayısı ilişkisi mesleki teknik ve genel öğretimde yakın değerlerdedir (Çizelge 3).

İllerin ortaöğretim II düzeyinde Türkiye toplam çağ nüfusu ile öğrenci sayılarından kapsadıkları yüzdeler arasındaki ilişkide 1963'den 1972'ye artış vardır. Mesleki teknik öğretim ve genel öğretim aynı durumdadırlar. Mesleki teknik öğretimde kızlar ve erkekler aynı durumda iken genel öğretimde ve toplam ortaöğretim II'de geride olan kızların giderek erkekler düzeyine yaklaştıkları görülmektedir (Çizelge 3).

İllerin yüksek öğretim düzeyinde Türkiye toplam çağ nüfusu ile öğrenci sayılarından kapsadıkları yüzdeler arasındaki ilişkiyi belirleyen r 1972'de 1963'den daha yüksektir. Fakülte ve fakülte dışı aynı özellikleri gösterirken erkeklerin giderek azalsa da kızlardan daha yüksek ilişki taşıdıkları ortaya çıkmaktadır (Çizelge 3).

Öğrenci ile Öğretmen Sayısı İlişkisi

İllerin ilköğretim düzeyinde Türkiye toplam öğrenci ve öğretmen sayılarından kapsadıkları yüzdeler arasındaki ilişki için r her iyi yılda da çok yüksek miktarda ve aynıdır. İlk bakışta kadrolunun ücretliden, kentsele kırsaldan daha yüksek ilişki gösterdiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber ücretli öğretmenin, kırsalda kentsele daha yüksek ilişkide olduğu görülmektedir (Çizelge 3).

İllerin ortaöğretim I düzeyinde Türkiye toplam öğrenci ile öğretmen sayılarından kapsadıkları yüzdeler arasındaki korelasyon katsayısı 1963 ve 1972'de çok yüksek ve aynıdır. Kadrolu öğretmen ücretliden, giderek artan bir farkla genel öğretim mesleki teknik öğretimden daha yüksek ilişkiye sahiptir. Ücretli öğretmen ilişkisinin mesleki teknik öğretimde gerilerken genel öğretimde ilerleme kaydettiği görülmektedir (Çizelge 3).

İllerin ortaöğretim II düzeyinde Türkiye toplam öğrenci ile öğretmen sayılarından kapsadıkları yüzdeler arasındaki ilişki bakımından mesleki teknik öğretimle genel öğretim arasında bir fark olmadığı gibi kadrolu öğretmenle ücretli öğretmen de benzer durumdadırlar. Sadece 1963'den 1972'ye ufak bir artış görülmektedir (Çizelge 3).

İllerin yüksek öğretim düzeyinde Türkiye toplam öğrenci ile öğretmen sayılarından kapsadıkları yüzdeler arasında fakülte dışında eşit olmalarına rağmen genelde kadrolu ücretliden, ayrıca fakülte dışı fakülteden daha yüksek ilişki gösterirken 1963'den 1972'ye gerileme göze çarpmaktadır (Çizelge 3).

Bütün eğitim kademe ve türlerine genel olarak bakıldığında gerek çağ nüfusu ile öğrenci gerek öğrenci ile öğretmen ilişkilerinde hem (+) hem çok yüksek korelasyon katsayıları çıktığı, tamamının .01 düzeyinde manidar olduğu ilk bakışta dikkati çekmektedir.

Yargı

Genel olarak Türkiye eğitimi olumlu yönde ilerlemektedir. Aynı zamanda bölgesel farklılıkları giderici gelişme eğilimi görülmektedir. İllerin eğitim durumları ile gelişme düzeyleri arasında giderek zayıflayan fakat manidar bir ilişkinin varlığı ortaya çıkarken barındırdıkları çağ nüfusuyla çok daha yakından ilgili oldukça kuvvetli ilişkilerin oluşu dikkati çekmektedir.

1. ve II. beş yıllık kalkınma planları dönemlerinde, Türkiye'de:
 1. Eğitim, miktar ve oran olarak ilerleme göstermiştir.
 2. Eğitim hizmeti illere göre, giderek dengelenme eğilimi göstermekle beraber düzenli dağılım göstermemiştir.
 3. Eğitimin gelişmesinde, kademeleri ve türleri arasında sistem bütünlüğü içinde etkili bir planlama yapılmamıştır.
 4. Eğitimin gelişmesinde sosyoekonomik farklılıklar gösteren iller arasında dengeleyici ve etkili planlama yapılmamıştır.

(TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN GELİŞİMİ)

5. Kız ve erkek öğrenciler eğitim hizmetinden eşit düzeylerde faydalanmamıştır.

6. İlköğretimde, kırsal kesime kentsel kesimden daha az eğitim hizmeti götürülmüştür.

7. Ortaöğretim I ve II'de genel öğretime, mesleki teknik öğretimden daha ağırlık verilmektedir.

8. Fakülteler dışındaki yüksek öğretim daha hızlı bir gelişim içindedir.

9. Eğitim hizmetinin illere dağılımı, ekonomik faktörlerden çok demografik faktörlerle bağıntılı olmuştur.

Öneriler

Araştırma sonucu, eğitim haritalarıyla daha çarpıcı hale getirilen okulluşma ve öğretmenleşme dengesizlikleri gözönüne alınarak, öğrenci ve öğretmen hareketlerinde kararlılık getirmeyen plansız okul açma ve öğretmen atamalarının daha rasyonel esaslara bağlanmasına yol açabilir. Hesaplanan yıllık ortalama artış katsayıları yardımıyla öğretim kademe ve türleri arasında gerçekçi yönlendirmelere imkan tanır. İllerin eğitim hizmetinden faydalanmaları, kendilerine ait bilgi yapıları incelenerek iniş çıkış gösteren rastgelelikten kurtulup doğrusal bir gelişime dönüştürülebilir.

Eğitim sisteminin dengeli bir gelişme göstermesini sağlamak amacıyla sistemin tümünü kapsayıcı merkezi planlama gereği hissedilmelidir.

I. ve II. beş yıllık kalkınma planları dönemi için maliyet-fayda çözümlenmelerini temel alacak ve öğrenci akış modellerini, verimlilik incelemelerini içerecek bir araştırma bu devreye ait irdelemeleri tamamlayacaktır.

Yukarıda belirtilen hususları da gerçekleştirmek üzere, araştırmacı tarafından yapılabilecek benzer çalışmalar sona ermiş bulunan III. beş yıllık kalkınma planı dönemi için de yapılırsa verimli planlamalara zemin hazırlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

Ergin, Demirali Yaşar, "Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları Döneminde Türkiye'de Eğitimin Gelişimi," Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Haziran 1980.